

David Preželj
**SCHOPENHAUER
IN PRIMERJALNA
RELIGIOLOGIJA**

CIGALETOVA I
SI-1000 LJUBLJANA

::POVZETEK

V ČLANKU ESEJISTIČNE NARAVE je predstavljen svojstven pogled filozofa Arthurja Schopenhauerja na svetovne religije. Njegovo razmišljanje je predstavljeno v optiki primerjalne religiologije. Izvore judaizma locira v zoroastrizmu, v krščanstvu pa vidi prisiljen spoj judaizma in vzhodnjaških miselnih tokov. Religije razvrsti tudi glede na njihov optimizem ali pesimizem in zatrdi, da je religijo potrebno dojemati kot alegorijo s čimer zavrne tako racionaliste kot supernaturaliste.

Ključne besede: Schopenhauer, primerjalna religiologija, krščanstvo, judaizem, Biblija

ABSTRACT*COMPARATIVE RELIGIOLOGY IN SCHOPENHAUER*

In the essay, the author presents the unique approach to world religions by Arthur Schopenhauer. His thought is presented through the lens of comparative religiology. He finds the origin of Judaism in Zoroastrianism and treats Christianity as a forced amalgamation of Judaism and Eastern thought. He also labels religions as either optimistic or pessimistic and claims that one should regard religion in an allegorical sense by which he denies both, the rational and the supernatural views on religion.

Key words: Schopenhauer, comparative religiology, Christianity, Judaism, Bible

Arthur Schopenhauer je človeka definiral kot metafizično žival, religijo pa kot popularno metafiziko, zato nismo presenečeni, če v njegovih spisih naletimo na pogoste reference na religijo. Poseben pečat njegovemu delu je dal njegov stik z religijskimi doktrinami Azije, predvsem budizmom in hinduizmom (ali kot mu sam pravi: bramanizmom). Začrtovanje vzporednic med lastno filozofijo in filozofijo teh dveh religij mu je prisluzilo vzdevek Buda zahoda. Njegovo raziskovanje religij pa ni sistematično, temveč je bolj nekakšno paberkovanje po religijskem polju.

Domneva se, da Schopenhauer ni bil seznanjen z vzhodnimi religijami pred letom 1813, z budizmom pa ne pred 1818. Na začetku devetnajstega stoletja je bilo na razpolago relativno malo strokovne vednosti o religijsko-filozofski misli vzhoda. Schopenhauer je spoznal orientalista Friedricha Majerja leta

1813 in od njega dobil prvo izdajo prevoda *Upaniṣad* (*Oupnek'hat*) (Safranski 1989). Nad besedilom je bil navdušen, saj o njem pove, da je »najbolj sublimno branje, ki ga je mogoče najti v svetu; bilo mi je v uteho v življenju in mi bo v uteho v smrti« (Schopenhauer 2000, 397). Kasneje se je posluževal tudi *Bhagavadgīte*, ki jo je prevedel Schlegel in periodike, kot so *Asiatices Magazin* in *Asiatic Researches*. Schopenhauerjevemu odobravanju hinduizma in budizma je botrovalo predvsem dejstvo, da je v njunih doktrinah najdeval potrditve lastnih filozofskih pogledov. Tu pa se bomo posvetili predvsem primerjavam religij in vrednotenju, ki ga je iz tega izpeljal.

Najboljši vir preučevanja judaizma in krščanstva ja za Schopenhauerja *Septuaginta*. Stara grščina je bila eden od mnogih jezikov, ki jih je obvladal. O *Septuaginti* pravi takole: »Kdor hoče vedeti, kaj je Stara zaveza, pa ne zna hebrejsko, mora brati *Septuaginto*, ki je najbolj točen in najboljši od vseh prevodov; kajti ima povsem drugačen ton in barvo. Stil *Septuaginte* je večinoma plemenit in naiven; ne vsebuje nič eklesiastičnega in ni sledu o krščanstvu. V primerjavi izgleda Lutrov prevod vulgaren in pristranski, pogosto netočen, včasih namenoma; prežet s kanoničnostjo in predanostjo« (Schopenhauer 2000, 357). Kot primer netočnosti navaja Lutrov prevod »izgnati«, kjer je v *Septuaginti* grška beseda »ubiti«.

Za Schopenhauerja sta realizem in optimizem temelja pravega teizma, judaizem pa je religija, ki temu ustreza. Materialni svet smatra za absolutno resničnega, življenje pa kot prijetno darilo, ki nam je bilo poklonjeno. Hinduizem in budizem pa izhajata iz bistveno drugačnih predpostavk idealizma in pesimizma. Judaizem vzkljuje iz zoroastrizma, kjer pesimizem zastopa Ahriman, ki pa ima v judaizmu že podrejeno vlogo kot Satan, čeprav ostane, kot Ahriman, tvorec kač, škorpionov in škodljivcev. Po Schopenhauerju je moral judaizem vnesti Satana kot korekcijo, kot pesimističen element razlage sveta, da se pojasni najbolj očitna resnica o trpljenju v svetu, ki je vseprisotno kljub optimističnemu zaključku boga, ko je ustvaril svet: Bog je videl vse, kar je naredil, in glej, bilo je prav dobro (Gen 1:31). Bistvo razlik med religijami je videl v vprašanju, ali so optimistične ali pesimistične in ne v monoteizmu, politeizmu, panteizmu ali budističnem ateizmu.

Za najboljši dokaz, da je Jehova v resnici Ormuzd, je Schopenhauer navedel citat iz *Septuaginte*, ki pa ga v novejših prevodih Biblije ne najdemo, Schopenhauer pa trdi, da so ga luteranci izpustili. Gre za Ezdrovo knjigo (6:24), kjer naj bi bilo rečeno: »Kralj Cir je dal zgraditi Gospodovo hišo v Jeruzalemu, kjer je žrtvovanje potekalo skozi večni ogenj.« Tudi Druga knjiga Makabejcev nam kaže, da je bila judovska religija v bistvu perzijska, kajti pove nam, da so Judje na poti v babilonsko ujetništvo skrili ogenj v votlino izsušenega vodnjaka, mnogo let kasneje pa so pod vodstvom Nehemije tam našli le

vodo, ki pa je delovala kot ogenj, ko so z njo poškopili drva. Schopenhauer opaža v judovskem odnosu do ognja perzijsko religioznost: Prav po pravici; zakaj storil je mnogo grehov zoper oltar, katerega ogenj in pepel sta sveta (2 Mkb 13:8); tako upravičuje Stara zaveza smrt brezbožnega Menelaja. Tako kot Judje, so tudi Perzijci zavračali čaščenje podob. Jehova je transformacija Ormuzda, tako kot je Satan transformacija Ahrimana. Schopenhauer meni, da služenje Jehovi prvi uvede kralj Josia ob pomoč duhovnika Helkije, kajti do tedaj naj bi v Judeji prevladovala religija Baala, Ašare in drugih božanstev. Schopenhauer se tu vpraša kako naj drugače pojasnimo uslugo kralja Cira, ko dovoli Judom obnovo templja, če ne s tem, da so Judje, ki so v Babilonu častili Baala, Ašaro, Moloha in druge, sprejeli perzijsko vero po zmagi nad Babilonci in častijo Ormuzda pod imenom Jehova. V *Septuaginti* v Ezdrovi knjigi naj bi Cir celo molil k bogu Izraela. To bi bilo absurdno, če ne bi šlo v bistvu za Ormuzda. Zato Schopenhauer domneva, da so bile vse knjige Stare zaveze pred Ezdrovo knjigo v resnici napisane kasneje, ali pa je bila doktrina Jehove vrinjena kasneje. Še več, za Schopenhauerja v Ezdrovi knjigi nastopi najbolj odbijajoča plat judaizma, namreč njihov ekskluzivizem, ko pustijo za seboj vse žene, ki so jih Judje poročili v Babilonu, in njihove otroke, ker niso izhajale od Mojzesovih potomcev, tako kot naj bi bil Abraham zapustil Agaro s sinom Izmaelom.

Nadaljnjo potrditev za perzijski izvor judaizma najdemo v opisih kerubov kot bitij z bikovo glavo na katerih jaha Jehova. Takšna bitja, pol bika in pol ljudi najdemo na skulpturah Perzepolisa in asirskih mest. Schopenhauer pa je našel kipec Ormuzda, jahajočega na kerubu z bikovo glavo tudi na Dunaju.

Popolnoma drugačnega izvora pa smatra Schopenhauer Novo zavezo. V njem vidi indijski izvor zaradi morale prignane do asketizma, pesimizma ter avatarja. Nova zaveza je v diametralnem nasprotju s Staro, tako da je zgodba o izgonu iz raja edina točka, ki ju povezuje. Ko sta se srečala judovski monoteizem in indijska učenja, se je pojavila težava, kako povezati judovski optimizem s potrebo o odrešitvi od sveta skozi avatarja. Za Schopenhauerja so učenja evangelijev prilagodili naivnemu judaizmu, kot se bršljan prilagodi strohnelemu, neuglednemu deblu in ga prekrije, tako da dobimo prijetno podobo namesto golega kola. V Bibliji gre torej za sobivanje dveh antagonističnih religijskih nazorov, ki samo navidez sovpadata. Pravi naslednik judaizma je islam.

Tako kot v budizmu se zdaj svet ne pojavlja več v optiki judovskega optimizma kot dobro ustvarjen, pač pa je hudič oklican za princa tega sveta (Janez 12:31). Svet ni več cilj ampak sredstvo, božje kraljestvo leži nekje izven sveta in nad smrtjo. Pri morali zakon pravičnega povračila zamenja ljubezen do sovražnikov, obljuba večnega življenja pa nadomesti obljubo neštete potoma. Tako doktrine Stare zaveze dobijo revizijo in uglasitev

z antičnimi religijami Indije. Kar je veljavno za krščanstvo, bomo našli tudi v bramanizmu in budizmu, zaman pa bomo iskali judovsko pojmovanje o bitju, ki vznikne iz nič in hvali Jehovo za obstoj poln bede in trpljenja. Tako je po Schopenhauerjevem mnenju izgon iz raja moral biti dodan kot korektiv optimističnemu teizmu. Izrazil je upanje, da bodo nekoč pogumni bibliologi nastopili s tezami o povezavi krščanstva z budizmom in hinduizmom.

V Jakobovem pismu je omenjeno »življenja kolo« (Jakob 3:6). Za Schopenhauerja je to kolo rojstva in smrti, kar naj bi bilo bolj očitno v *Septuaginti*, to pa je koncept doma v budizmu. Ena možnih razlag za podobnost Jezusovih naukov z indijskimi bi se lahko izkristalizirala, če bi begu njegove družine v Egipt dali pravo historično vrednost. Jezusa bi tako lahko izobrazili egipčanski duhovniki, katerih religija je izvirala iz Indije, on pa bi kasneje poskušal prilagoditi te nauke judovski dogmi. Pojmovanje avatarja bi lahko sprejel, ko bi ga prepričanje o lastni superiorni morali navedlo na idejo, da ni običajen človek. Tako bi samega sebe oklical za sina človeka. Schopenhauer se zaveda, da so to le spekulacije, a se čudi, v luči prepričanja, da so vsaj nekatera Pavlova pisma pristna, da Pavel predstavlja Jezusa kot inkarniranega boga, ko so nekateri Jezusovi sodobniki še živi. To je nenavadno, ker so za takšno povečevanje navadno potrebna leta naraščanja legendarnih pritliklin, ki zrastejo na izvornih dejanskih dogodkih.

Schopenhauer verjame, da je bil Jezus resnična zgodovinska oseba. Za religijske in moralne elemente krščanstva naj bi bili poskrbeli aleksandrijski Judje seznanjeni z doktrinami budizma in bramanizma. Tako postane politični heroj z žalostno usodo točka stika dveh kultur in izvorno zemeljski mesija postane nebeški. Mitologizacijo Jezusove figure pa primerja z mitologizacijami prominentnih figur zahodne kulture in imaginacije. Ena takih figur je kralj Artur, za katerega so po raziskavah odkrili, da je v 6. stoletju v Walesu živel nek minorni vojskovodja Artur, ki se je vztrajno boril s Sasi, njegova neizstopajoča dejanja pa so bila pozabljena. Iz te relativno nepomembne figure se je razrasla legenda o kralju Arturju. Enako se je godilo heroju srednjega veka, Rolandu, o katerem je pesnil Ariosto, pa tudi španskemu junaku El Cidu. Tudi o njiju obstajajo le skopi zgodovinski zapisi. Prav tako imamo o Jezusu le zapis v Tacitovih analih.

Po Schopenhauerju ne moremo zadovoljivo ovrednotiti krščanstva, če ne upoštevamo tistega, kar je bilo pred njim – grško-rimsko poganstvo. Kot popularna metafizika je bilo poganstvo nepomembno, brez definirane sistema dogem, brez jasno začrtane etike in svetih spisov, tako da bi ga Schopenhauer rajši poimenoval igra domišljije kot religija. Produkt pesnikov in očitna personifikacija narave. Nikdar se ni moglo primerjati s katerokoli kasnejšo državno religijo, kajti dovoljeno je bilo tudi smešenje bogov, kot lahko beremo

npr. v Aristofanovih komedijah. Tisto česar niso tolerirali, je bil ateizem, kot nam dokazuje Sokratov proces. Druga religija, ki jo je krščanstvo moralo izpodrinuti je bil judaizem. Krščanstvo ga je sublimiralo in alegoriziralo. »Kar je v profani sferi alegorija, je za religijo misterij.« (Schopenhauer 2000, 363) Krščanstvo je superiornejše glede na obe prejšnji religiji, tako v morali kot dogmi. Če krščanske dogme razumemo dobesedno, ima Voltaire prav, če pa jih razumemo kot alegorije, so vozila resnic, ki jih večina ljudi drugače ne bi razumela. Prav absurdnosti v dogmi so znamenja alegoričnega. Tako je pravo krščanstvo odkrivanje globokih resnic, do katerih je najbližje prodrli Avguštini, ne pa vrnitev k dobesednemu branju. Nevšečnost pri taki zastavitvi pa je, da religija ne upa priznati, da je alegorična in zato uči doktrine dobesedno. Tako neizogibno pride do tega, da je vržena s prestola. Boljše bi bilo že na začetku priznati, da gre za alegorijo, vendar kako naj predočimo ljudem, da je neka stvar hkrati resnična in neresnična?

Posledica doktrine o predestinaciji, ki jo je zasnoval Avguštini in ki je vodila Lutra, je, da je nekdo v prednosti pred drugimi v smislu božje milosti in tako pridemo do nesprejemljivega zaključka, da je nekdo rojen s privilegiji in vstopi v svet že kot izgotovljen izdelek. To je nesprejemljivo zgolj z vidika Stare zaveze, kjer je človek izdelek volje nekoga drugega in ustvarjen iz nič. Prirojene kvalitete pa imajo povsem drug pomen v bramanizmu in budizmu v okviru reinkarnacije, kajti v tej optiki so prirojene lastnosti sadovi dejanj prejšnjih življenj.

Dogme so lahko prav odbijajoče, če so sprejete dobesedno, opozarja Schopenhauer. Še posebno preži ta nevarnost na bralce Stare zaveze, kjer ugotovimo, da je bog priklical v obstoj slabotno raso podvrženo grehu, da bi jo zapisal večnemu trpljenju. Tu je tudi dejstvo, da bog, ki predpiše strpnost, odpuščanje, celo ljubezen do sovražnikov, sam ne prakticira nič od tega, počne celo prav nasprotno. Tudi kazen, ki je predpisana ob koncu življenja, ne more meriti ne k poboljševanju ne k preventivi, torej nam ostane samo še golo maščevanje. Celotno človeštvo je izgleda ustvarjeno izrecno za večno trpljenje in pogubo. To je tako absurdno, da je papež Gregor I uvedel doktrino purgatorija, kar je do neke mere nadomestilo reinkarnacijo, ker tako purgatorij kot ponovno rojstvo omogočata prostor za očiščenje. Tudi Avguštini trditev, da bo le peščica izbrancev deležna zveličanja, se sklada z budističnim in bramanističnim pojmovanjem, da mokšo oziroma nirvano dosežejo če redki. Vendar ta peščica ni privilegirana, ampak pride na svet z zalogo zaslug iz prejšnjih življenj. Za Schopenhauerja purgatorij in ta svet sovpadata, kajti svet »je dovolj slab, je pekel z obilico hudičev. Samo pomislimo, kaj so ljudje sposobni storiti drugim ljudem in se vprašajmo, ali bi hudiči bili zmožni storiti več« (Schopenhauer 2000, 368)? Budistična koncepta samsara in nirvana sta

identična z Avguštinovima konceptoma *civitas terrena* in *civitas coelestis*, ki ju predstavi v *De civitate dei*.

V sporu med Avguštinom in Pelagijem bi se Schopenhauer postavil na stran Avguština, kajti v pelagijanizmu vidi poskus redukcije krščanstva na plitek in optimističen judaizem. Janzenisti predstavljajo najbolj pristno formo krščanstva, kajti protestanti so zavrnili celibat in s tem pravo askezo, kot tudi njene predstavnike svetnike ter s tem postali krščanstvo brez ostrega roba in se razvrednotili. Osrednji objekt v protestantskih cerkvah je prižnica, v katoliških pa oltar, kar nakazuje, da protestantizem nagovarja razumevanje, katolicizem pa vero. »Krščanstvo je alegorija, ki odseva resnico, alegorija sama pa ni resnična« (Schopenhauer 2000 : 389). Tako Schopenhauer opozarja, da se motijo tako racionalisti kot supernaturalisti.

Religija, ki temelji na enem samem dogodku in ta dogodek poskuša narediti za osišče sveta, nima dolge prihodnosti. Kako moder je budizem s svojo doktrino o Budi, ki vedno znova pride na svet in kako težko sprejemljiva je dogma o enem samem odrešeniku brez katerega odrešenje ni možno in brez katerega so vzniknile in izginile mogočne civilizacije Egipta, Azije in Evrope. Krščanstvo ni čista dogma, ampak je v bistvu naracija serije dogodkov, pri budizmu pa obstaja dogma, ki je ločena od življenja šakjamunija, kajti življenja drugih bud so bila drugačna. Ta historična narava krščanstva, po Schopenhauerju, ovira širjenje krščanstva po Aziji.

Dogme bramanizma in razlikovanja med Bramo, Bramanom, paramatmo, jivatmo, purušo, prakriti in podobno so mitološke fikcije, katerih namen je objektivno prikazati tisto, kar ima v bistvu samo subjektivno eksistenco. Zato je Buda vse te pojme opustil in pozna le nirvano in samsaro. Jogi ali sanjasin je najbolj zrel za razumevanje resnice, ko vpotegne vase vse čute in pozabi na celoten svet vključno s seboj, a to je lažje reči kot storiti.

Če za Schopenhauerja religija v končni fazi bolj ali manj uspešno predstavlja alegorijo resnice, pa je potrebno etični dimenziji religije posvetiti pozornost ločeno. Za najbolj okrutni religiji smatra krščanstvo in islam. »Pomislite na fanatizem, neskončno preganjanje, religijske vojne, krvavo norost kakršne v antiki niso poznali. Pomislite na križarske vojne, mesarjenje brez opravičila, ki je trajalo dvesto let z bojnim krikom: »To je volja Boga. Njihov namen je bil zasesti grob tistega, ki je pridigal ljubezen, strpnost in ponižnost.« (Schopenhauer 2000 : 356)

Spomniti se je potrebno tudi krutega izгона Judov in Mavrov iz Španije, inkvizicije, lova na čarovnice in iztrebljanja celih ljudstev v Ameriki. Še posebej pa se Schopenhauer razhudi ob napadu prvo muslimanov in nato kristjanov na »izvorno vero človeštva« v Indiji. Prav tako ne kaže spregledati »božje izbrano ljudstvo«, ki je na izrecno povelje Jehove ukradlo zlate in srebrne posode, ki so

jim jih bili posodili Egipčani, nato pa se je odpravilo na morilski in plenilski pohod v obljubljeni deželo z morilcem Mojzesom na čelu. Ljudstva, ki niso poznala Jehove in bila neobrezana so z dovoljenjem Jehove pobijali z ženami in otroki vred. Schopenhauer opozarja, da nam kronista Tacit in Justin priskrbita historično podlago za Eksodus. Iz njunih zapisov se da razbrati, da faraon Judov ni več mogel tolerirati, ker se je med njimi pojavila kužna bolezen, ki je grozila, da se bo razširila. Zato jih je faraon vkrcal na ladje in odvrge na arabsko obalo. Egipčani so nato poslali za njimi vojaški odred - ne zato da bi nazaj pripeljali dragocene deportirance, ampak zato da bi dobili nazaj posode, ki so jih bili Judje ukradli v templjih. Na arabski obali so Judje trpeli pomanjkanje, zato se odločijo, da bodo sledili pogumnemu možu, ki obljublja, da jim bo priskrbel marsikaj, če ga bodo le ubogali. Rimska avtorja obelodanita tudi sovražstvo, ki so ga Rimljani čutili do Judov. Schopenhauer domneva, da le-to izvira vsaj delno iz dejstva, da so bili edino ljudstvo tistega časa, ki ni življenju po smrti pripisovalo nobene teže.

Temna plat religij je v tem, da smatrajo za legitimno preganjanje vseh drugih religij. Čeprav je treba priznati, da so fanatična preganjanja in krutosti poznana predvsem v monoteističnih religijah. Lahko pa vsaj posumimo, da se budizem iz Indije ni umaknil na povsem prostovoljni bazi. To priznava tudi Schopenhauer in hkrati upa, da je blag značaj religij, ki ves čas poudarjajo prizanesljivost do vseh živih bitij, skupaj z dejstvom, da zaradi kastnega sistema bramanizem ne more dopuščati pravega proselitizma, uspel preprečiti obsežne masakre. Nestrpnost pripiše le monoteističnim religijam, ker koreninijo v bibličnem prostodušnem priznanju boga, ki pravi, da je ljubosumen. Bogovi v politeizmu so že po naravi tolerantni. Ker morajo znotraj iste religije sprejeti kolege bogove, ni nič presenetljivega, če to toleranco razširijo še na tuje bogove.

Pomembna ločnica med judaizmom in krščanstvom na eni strani in bramanizmom, budizmom na drugi, je odnos do živalskega sveta. V religijah, ki sprejemajo nauk reinkarnacije, se razvije sočuten odnos do narave, ki je drugačen od tistega v Genezi, kjer stvarnik izroči človeku vse živali in mu naroči naj nad njimi gospoduje, brez vsakršnega priporočila o skrbnosti, kakršnega bi lahko pričakovali tudi od najzanimivejšega prodajalca psov (Schopenhauer 1995). To kaže, za Schopenhauerja, judovski odnos do narave nasploh, ki se je kasneje pretil v krščanstvo. Človek je tudi izbran za prvega profesorja zoologije, ki naj živalim dodeli imena, ki jih bodo v bodoče nosila, kar spet kaže na odvisnost živali od človeka. Tako Schopenhauer sklene, da ne bi bilo nobene potrebe po društvih za zaščito živali, če bi sprejeli religije »neobrezane Azije«. Omenja celo nekega protestantskega pridigarja, ki je na povabilo, da naj pove nekaj zoper krutost do živali, odvrnil, da ne more, ker se pri tej zadevi ne more nasloniti na religijo (Schopenhauer 2000). »Pošiljajo

misijonarje k bramanom in budistom, da bi jih navdihnili z 'resnično vero', ko pa ti ljudje slišijo, kako se ravna z živalmi v Evropi, jih Evropejci s svojimi religijskimi doktrinami, pričnejo odbijati«. (Schopenhauer 2000, 375).

Schopenhauer hierarhizira religije po več kriterijih. Najbolj izstopa razločevanje med optimističnimi in pesimističnimi religijami, kjer najnižje mesto hierarhije zasedeta judaizem in islam, nato pride krščanstvo v svoji alegorični, avguštinski obliki, kar seveda uvrsti katolicizem nad protestantizem, najbolj pa ceni hinduizem oziroma tisti del hinduizma, ki je zajet v *Upanišadah* in budizem. Pri islamu ceni sufizem, vendar mu v svoji delih nameni komaj kaj pozornosti. Takšna hierarhija izhaja seveda iz tega, da se budistična miselnost najbolj sklada z njegovo lastno filozofijo, ki zagovarja pesimističen odnos do pojavnega sveta in išče odrešitev v transcendentnem. Ta pogled je zanj resničen, zato krščanskemu misijonarstvu v Indiji ne prerokuje kakšnega posebnega uspeha: »... brahmanom pošiljamo angleške *clergymen* in hermhutske tkalce platna, da bi jih iz sočutja prepričali o nasprotnem in jim razložili, da so narejeni iz nič in da se morajo tega hvaležno veseliti, Vendar pa je to kot tedaj, ko kroglo izstrelimo v skalo. Naše religije ne bodo v Indiji nikoli in nikdar pognale korenin: prastaro modrost človeškega rodu ne bodo izrinili pripetljaji v Galileji. Nasprotno pa indijska modrost teče nazaj v Evropo in bo v našem vedenju in mišljenju sprožila korenito spremembo.« (Schopenhauer : 2008, 376)

Drug kriterij, ki izhaja iz prvega, pa je odnos religij do živali. Schopenhauer je zagovornik pravic živali, podpira prve ustanove za zaščito živali v 19. stoletju in je strog kritik religijske dogme iz katere, po njegovem prepričanju, izhaja odnos vernika do živali. Tudi tu ni presenetljivo, da na zmagovalne stopničke postavi hinduizem in budizem z doktrino ahisme in poudarjanjem kontinuitete vsega življenja prek kolesa rojstev in smrti. Tako njegov pes dobi hindujsko ime Atma.

Če naj zaokrožimo pregled tem, ki se jih Schopenhauer loteva v svojih delih in bi lahko veljale za teme primerjalne religiologije, moramo kot zadnjo naštet tudi teoretiziranje o izvorih posameznih religij. Schopenhauer prepozna tudi danes sprejeto tezo o vplivu zoroastrizma na judaizem, hkrati pa izgleda, da judaizem zvede povsem na zoroastrizem. Nova so le imena, ki se uporabljajo. To je morda nekoliko pretirana redukcija, še posebno v luči dejstva, da v judovskih tekstih, ki naj bi bili nastali pred babilonskim ujetništvom, angeli prehajajo od neba do zemlje po lestvah. Schopenhauer je mnenja, da so vsi teksti, ki naj bi opisovali to zgodnejše obdobje, napisani naknadno, po vrnitvi iz Babilona, ali pa so bili starejši teksti po tem vsaj korigirani, da bi vnesli Jehovo na mesta, kjer prej najdemo druge bogove. Zakaj bi Judje hoteli, da so pred babilonskim ujetništvom angeli uporabljali lestve?

V krščanstvu pa odkriva indijski vpliv, ki pa ga ne pripiše Jezusovemu bivanju v Indiji, kot to danes razlagajo nekatere popularne novodobniške knjige, ampak vplivu indijske religije na aleksandrijske Jude, ki naj bi bili seznanjeni z doktrinami vzhoda posredno prek religije Egipčanov.

::LITERATURA

- Safranski, Rudiger (1989): *Schopenhauer and the wild years of philosophy*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Schopenhauer, Arthur (1995): *On the basis of morality*. Cambridge: Hackett Publishing Company.
- Schopenhauer, Arthur (2000): *Parerga and Paralipomena, volume II*. Oxford: Clarendon press.
- Schopenhauer, Arthur (2008): *Svet kot volja in predstava*. Ljubljana: Društvo slovenska matica.